

تبیین اهداف برنامه درسی «مدرسه شاد» بر اساس آموزه‌های اسلامی^۱

مرضیه دهقانی^۲

نیکو دیالمه^۳

سکینه خوش صفت^۴

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی شادکامی و شناسایی اهداف برنامه درسی «مدرسه شاد» با تکیه بر آموزه‌های اسلامی است. این پژوهش از نوع مطالعات کیفی بوده و با رویکردی قیاسی - استقرایی و روش تحلیل متن تهیه شده است؛ به این معنا که با بررسی مطالعات انجام شده مرتبط با شادکامی در حوزه‌های روان‌شناسی، علوم تربیتی و علوم اسلامی، مفهوم شادکامی، عوامل مؤثر بر آن و همچنین اهداف برنامه درسی مدرسه شاد در دانش متعارف شناسایی شده است. همچنین روایات مرتبط با عوامل شادکامی در اسلام، جمع‌آوری و تحلیل شده و بر اساس آن اهداف برنامه درسی مدرسه شاد بر پایه آموزه‌های اسلامی تبیین شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که اهداف برنامه درسی مدرسه شاد، ناظر بر جنبه‌های سه‌گانه «شناختی»، «نگرشی» و «توانشی» است. مقایسه یافته‌ها در دو دیدگاه نشان می‌دهد که برخی از مؤلفه‌های شناسایی شده در دیدگاه اسلام، در دانش متعارف دیده نمی‌شود که از آن جمله می‌توان به مدیریت احساسات و تمایلات در برابر امور دنیوی و خشنودی از تقدیر الهی در موقعیت‌های مختلف اشاره کرد. دیگر وجوه افتراق اهداف برنامه درسی مدرسه شاد در دیدگاه اسلام نسبت به دانش متعارف، ارتباط و به هم پیوستگی، جامعیت، شفافیت اهداف و محوریت تعالیم دینی است.

واژگان کلیدی

مدرسه شاد، شادکامی، برنامه درسی، مدیریت احساسات

۱- تاریخ دریافت مقاله: ۹۵/۰۸/۰۴؛ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۶/۰۸/۰۷

۲- استادیار گروه روش‌ها و برنامه‌های آموزشی دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، تهران، ایران

dehghani_m33@ut.ac.ir

۳- استادیار گروه معارف اسلامی و علوم تربیتی دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) - پردیس خواهران، تهران، ایران

dialameh@isu.ac.ir

۴- دانشجوی دکتری رشته مدیریت آموزشی دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) - پردیس خواهران، تهران، ایران

s_khoshsefat@yahoo.com

بیان مسئله

احساس شادی و نشاط، جنبه مثبت هیجان است که تحرک، فعالیت، خلاقیت و خوشبینی را به دنبال می‌آورد (رضایی، ۱۳۸۶). شادی، تأمین‌کننده سلامت روان است و به اندازه تغذیه، محبت و حفاظت از فرد اهمیت دارد (نعمتی، شریفی و قاضی، ۱۳۸۷). توجه به هیجان‌ات و عواطف در عرصه تعلیم و تربیت امروز جایگاه وسیعی را به خود اختصاص داده است (رضایی، ۱۳۸۶). سلدن^۱ در سال ۲۰۰۶ بیان می‌کند که شادی در بچه‌ها آموخته می‌شود و به همین دلیل بهتر است اهداف برنامه درسی مدارس در راستای رسیدن به شادی تدوین شود (نعمتی و همکاران، ۱۳۸۷). بنابراین تبیین هدف‌های برنامه درسی مدرسه شاد، نخستین گام در ایجاد مدارس شاد است. به همین دلیل در ادامه، اهمیت پرداختن به موضوع شادی در مدارس با دلایل ذیل عنوان می‌شود:

ضرورت و اهمیت موضوع شادی در اسلام: شادی و نشاط در اسلام به عنوان یکی از نیازهای روحی و فطری انسان مطرح شده که در بسیاری از جنبه‌های حیاتی او نقش مؤثری را ایفا می‌کند (مردانی نوکنده، ۱۳۹۱). اسلام، بهره‌گیری از شادی، لذت و رضایت‌مندی از زندگی را با آموزه‌های سهل و آسان آموزش می‌دهد، به شادی عمق بخشیده و آن را درونی و پایدار می‌کند (خدایی، ۱۳۹۰).

ضرورت و اهمیت موضوع شادی در ایران و به طور خاص در نظام آموزشی کشور:

نتایج پیمایش ملی سلامت روان در سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که حدود ۲۳/۶ درصد از جمعیت ۱۵ تا ۶۴ ساله کشور دچار اختلالات روانی و حدود ۱۲/۶ درصد مبتلا به افسردگی هستند (وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۹۰). سند تحول بنیادین در گزاره شماره ۱۰ بیانیه ارزش‌ها، نشاط را به عنوان یکی از گزاره‌های ارزشی نظام تعلیم و تربیت معرفی می‌کند. همچنین در فصل پنجم این سند، تربیت انسان سالم و بانشاط به عنوان یکی از اهداف کلان تعلیم و تربیت مطرح شده است (آموزش و پرورش، ۱۳۹۰). اما متأسفانه با این وجود، برنامه‌های درسی امروز در نظام تعلیم و تربیت رسمی ما که معمولاً با عناوین و مطالب درسی همراهند و روش‌های تدریس غیرفعال را می‌طلبند، نتیجه‌ای جز حافظه‌پروری به جای پرورش خلاقیت و ابتکار و شناخت استعدادها نداشته و کودکان ما را با نوعی بی‌نشاطی مواجه ساخته‌اند (رضایی، ۱۳۸۶).

1- Seldon

ضرورت و اهمیت موضوع شادی در جهان: سلامت روانی^۱ یکی از دغدغه‌های مهم انسان‌ها در همه دوره‌های تاریخ بوده و سازمان جهانی بهداشت آن را به عنوان یکی از اولویت‌های کاری خود قرار داده است (سالاری‌فر، ۱۳۹۰). به علاوه این سازمان بر شادکامی به عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی سلامت روان تأکید ویژه‌ای دارد (لین، لین و ویو،^۲ ۲۰۱۰). بر اساس اعلام مدیر کل دفتر منطقه مدیترانه شرقی سازمان جهانی بهداشت، در حال حاضر حدود ۲۰۰ میلیون نفر در جهان مبتلا به افسردگی هستند و لازم است تا همه کشورها برای حل این معضل به طور جدی کوشش کنند (وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۹۰).

به طور خاص در بحث آموزش هم شاهد تأکید ویژه محققان این حوزه بر اهمیت این مقوله هستیم. به عنوان مثال نودینگز^۳ (۲۰۰۳) معتقد است که شادکامی باید به عنوان هدف اصلی آموزش و پرورش مطرح باشد. از نظر وی خوب بودن آموزش زمانی محقق می‌شود که به ارتقاء قابل ملاحظه شادکامی فرد و جامعه کمک کند (وارنایک^۴، ۲۰۰۹).

باتوجه به ضرورت‌های بیان شده، پژوهش حاضر درصدد است تا به سؤالات زیر پاسخ دهد:

- ۱- اهداف برنامه درسی مدرسه شاد در دانش متعارف چگونه است؟
 - ۲- اهداف برنامه درسی مدرسه شاد از منظر آموزه‌های اسلامی چگونه است؟
- در ادامه تلاش می‌شود تا مطالعات صورت گرفته در موضوع شادکامی از منظر روان‌شناسی، علوم تربیتی و همچنین مطالعات اسلامی بررسی شود.^۵

الف) شادکامی از منظر دانش متعارف

با تأمل در پژوهش‌های مرتبط با شادی متوجه می‌شویم که در این مطالعات تمایز آشکاری بین دو مفهوم «شادی» و «شادکامی» انجام نشده است؛ به طوری که در متون انگلیسی، تعاریف مختلف

-
- 1- Mental health
 - 2- Lin, Lin & Wu
 - 3- Noddings
 - 4- Warnick

۵- در این راستا کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌های مرتبط با موضوع از طریق جست‌وجو در پایگاه‌های مختلفی چون مگ‌ایران، ایران‌داک، سید و نورمگز و منابع موجود در کتابخانه ملی، کتابخانه پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و کتابخانه‌های دانشگاه‌های مختلف که رشته علوم تربیتی در آن‌ها تدریس می‌شود، بررسی شده است.

همگی با لفظ Happiness مطرح شده‌اند. در مطالعات داخلی هم عمدتاً تمایزی بین این دو مفهوم مشاهده نمی‌شود و برخی نویسندگان این دو واژه را مترادف با هم به کار برده‌اند. با این وجود در تبیین تفاوت این دو مفهوم می‌توان گفت «شادکامی» از عوامل مهم موفقیت انسان بوده، پایدار است و پیامد منفی ندارد. در شادکامی، شادی و لذت آنی هم وجود دارد. اما هر شادی را نمی‌توان تأمین‌کننده شادکامی دانست؛ چرا که بعضی از شادی‌ها می‌توانند دارای پیامد منفی باشند (پسندیده، ۱۳۹۱). در پژوهش حاضر، معنای مورد نظر محقق از صفت «شاد» در برنامه درسی مدرسه شاد، همان «شادکامی» است و به «شادی» بر اساس جایگاه آن در الگوی اسلامی شادکامی^۱، پرداخته می‌شود.

تعریف شادکامی: بررسی مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد تعاریف نظریه‌پردازان روان‌شناسی از شادی، بیشتر با تأکید بر دو مؤلفه اصلی شادکامی یعنی مؤلفه «شناختی»^۲ و مؤلفه «هیجانی»^۳ مطرح شده است.

تعریف شادکامی با تأکید بر مؤلفه هیجانی: در این دسته از تعاریف، مؤلفه هیجانی نقش اصلی را بر عهده دارد. از این منظر شادی، قضاوت‌های تحمیلی فرد از بیرون نیست؛ بلکه یک احساس درونی لذت و خوشی است که برگرفته از فکر، خیال و ذهن فرد است (ریانی، ربانی، عابدی و گنجی، ۱۳۸۶). از نظر کار^۴ (۱۳۸۵)، رخداد شادی با تجربیاتی از قبیل احساس بهروزی، احساس هماهنگی با خود، احساس آرامش درونی، رخ دادن یک تجربه لذت‌بخش و کاهش یا نبود مشکلات همراه است. از نظر آیزنک^۵، شادی، مجموع لذت‌های بدون درد است (آیزنک، ۱۳۷۵).
تعریف شادکامی با تأکید بر مؤلفه شناختی: در این تعاریف، شادکامی به عنوان قضاوت مثبت^۶ فرد از کل زندگی مطرح می‌شود. در واقع این تعریف به این سؤال پاسخ می‌دهد که بین واقعیت زندگی فرد و استانداردهای مورد نظر او در زندگی چه میزان تفاوت وجود دارد (ریانی و همکاران، ۱۳۸۶).
وینهون^۷ (۲۰۰۰) شادمانی را به قضاوت فرد از درجه یا میزان مطلوبیت کیفیت کل زندگی اطلاق

۱- برای توضیحات بیشتر به «الگوی اسلامی شادکامی، پسندیده، ۱۳۹۲» رجوع کنید.

- 2- Cognitive
- 3- affective
- 4- Car
- 5- Eysenck
- 6- Positive judgment
- 7- Veenhoven

می‌کند. مایرز^۱ (۱۹۹۵)، شادی را قضاوت و ارزیابی فرد درباره چگونگی گذراندن زندگی خویش تعریف می‌کنند که از بیرون به فرد تحمیل نمی‌شود؛ بلکه حالتی درونی است که از هیجانات مثبت تأثیر می‌پذیرد.

تعاریف ترکیبی^۲ از شادکامی: در این تعاریف، هر دو وجه شناختی و هیجانی در مفهوم شادکامی دیده می‌شوند. یعنی فرد شاد از یک سو از جنبه‌های مختلف زندگی خود ارزیابی مثبت همراه با شناخت دارد و از سوی دیگر احساس عاطفی خوشایندی از زندگی در خود ایجاد می‌کند. از جمله تعاریفی که در این دسته قرار می‌گیرد، تعریف آرگایل^۳ از شادی است. (ربانی و همکاران، ۱۳۸۶). از نظر آرگایل، احساس خوشی یکی از رایج‌ترین شیوه‌هایی است که افراد با آن شادمانی خود را تعریف می‌کنند. به اعتقاد او شادکامی یک عامل منفرد از تجربه است که دست‌کم شامل سه عامل نسبتاً مستقل می‌شود: ۱- عاطفه مثبت، ۲- رضایت از زندگی و ۳- فقدان عواطف منفی (آرگایل، ۱۳۸۳). در این تعریف ارزیابی فرد از جنبه‌های مختلف زندگی خود، مثبت توأم با شناخت است (رضایت) و احساس عاطفی مثبت و در عین حال دوری از احساسات منفی دارد (ربانی و همکاران، ۱۳۸۶).

در مجموع، «محوریت فرد» در این تعاریف را می‌توان به عنوان یک ویژگی مشترک دانست. در تمام این تعاریف، شادکامی به خودی خود دارای معیاری برای ارزیابی نیست و هر نوع شادمانی به صرف تحقق خواسته‌ها و رضایت انسان مورد پذیرش است. حتی در تعاریف شناختی هم که نوعی ارزیابی صورت می‌گیرد، معیار اصلی در قضاوت چگونگی زندگی، خواسته‌ها و اهداف مورد نظر فرد است. نادیده گرفتن موقعیت‌های مختلف زندگی و نبود راهکار مناسب برای حفظ شادکامی در شرایط نامساعد از دیگر انتقادات وارده است.

عوامل شادکامی

شادی را می‌توان تغییر داد و این امر از طریق شناخت عوامل مؤثر بر شادی قابل انجام است (آرگایل، ۱۳۸۳). جدول شماره یک، عوامل شادکامی را پس از بررسی مطالعات صورت گرفته در این حوزه، نشان می‌دهد.

1- Myers

2- mixed definitions

3- Argyle

جدول ۱: عوامل شادکامی از منظر مطالعات روان‌شناسی

عوامل شادکامی	نظریه پرداز
وراثتی، شرایط زندگی و فعالیت‌های ارادی (محمدی‌ری‌شهری، ۱۳۹۲).	شلدون ^۱ ، لیوبومیرسکی ^۲
عوامل وراثتی، روابط شخصی، کیفیت محیط زندگی، سلامت جسمانی، اشتغال به کار و فعالیت‌های تفریحی (کار، ۱۳۸۵).	کار
تلقین مثبت، لذت از زندگی، یادگیری از اشتباهات، ریسک‌پذیری، قدرت ذهن، تعیین هدف و قانون.	متیوس ^۳ (۱۳۸۹)
کلید شادی: ذهن فرد. اصول شادی: تفکر، روحیات، واقعیات روانی مجزا و احساسات.	کارلسون ^۴ (۱۳۷۷)
خوردن، فعالیت‌های اجتماعی و جنسی، تمرین‌های ورزشی، الکل و داروهای دیگر، موسیقی و دیگر هنرها و مذهب، موفقیت و تأیید اجتماعی، استفاده از مهارت‌ها، محیط و طبیعت، استراحت و آرامش کافی.	آرگایل ^۵ (۱۳۸۳)
روابط مثبت با دیگران، هدفمند بودن زندگی، رشد شخصی، دوست داشتن دیگران و طبیعت (خسروی و قمرانی، ۱۳۸۹).	لو ^۶ و همکاران
ایمان به خدا، داشتن بدن سالم، اهداف و انتظارات واقع‌بینانه، عزت‌نفس مثبت، احساس تسلط بر امور خود، خوش‌بینی، شغل مناسب، فراغت و استراحت کافی و امیدواری	دیوید مایرز ^۷ (۲۰۰۰)
تلاش در پذیرش و حل مشکلات، مسئولیت‌پذیری، غلبه بر احساسات مخرب و تقویت باورهای سازنده، ارتباط با دیگران، فعالیت، اعتماد، توجه به نیازهای خود، سلامتی بدن، گذشت و بخشش، تکمیل امور ناتمام، رژیم غذایی مناسب، خودشناسی و اعتماد به نفس، دوست داشتن خود، خدمت به دیگران، هدفمندی در زندگی و ارزشمند دانستن زندگی.	تاتل بام ^۸ (۱۳۷۵)
افزایش فعالیت، افزایش روابط اجتماعی، افزایش خلاقیت، برنامه‌ریزی و سازماندهی، دور کردن نگرانی، کاهش توقعات و انتظارات، افزایش تفکر مثبت و خوش‌بینی، زندگی در زمان حال، پرورش شخصیت سالم، پرورش شخصیت اجتماعی، خود بودن، از بین بردن احساسات منفی، تقویت روابط نزدیک و صمیمانه، اولویت دادن به شادی (نصر اصفهانی، ۱۳۸۲).	فوردایس

عوامل شادکامی در مدرسه: مطالعه آراء مرتبط با موضوع شادکامی در مدرسه نشان می‌دهد که تعاریف مطرح شده متخصصان علوم تربیتی، غالباً برگرفته از تعاریف مطرح شده توسط روان-

- 1- Sheldon
- 2- Lyubomirsky
- 3- Matthews
- 4- Carlson
- 5- Argyle
- 6- Lu
- 7- Myers, David
- 8- Tatel Baum

شناسان است؛ اما در حوزه عوامل شادکامی در مدرسه می‌توان نکات قابل توجهی را در بین این نظریات مشاهده کرد که به طور خلاصه در جدول شماره ۲، نشان داده شده است.

جدول ۲: عوامل شادکامی در مدرسه از نظر صاحب‌نظران علوم تربیتی

صاحب‌نظران	عوامل شادکامی در مدرسه
عباسی‌نیا	فضای فیزیکی، کیفیت فعالیت‌های آموزشی، روابط انسانی مطلوب، روش‌های فعال تدریس، آموزش ارزش‌های انسانی، روش‌های ساده و جذاب در آموزش، معرفی الگوهای مناسب، ایجاد عزت و اعتماد به نفس، آموزش روابط اجتماعی مناسب، توجه به معیارهای شادی‌آفرین در سنین مختلف، ایفای نقش دولت، آموزش ارزشمندی کار و تلاش، تشویق دانش‌آموزان به خلاقیت و نوآوری و ایجاد بسترهای لازم برای بروز استعدادها، همکاری آگاهانه و مشارکت اولیاء
رضایی	زیباسازی و بهسازی فضای مدرسه، بهبود روابط انسانی و فضای عاطفی، ایجاد جو سازمانی مطلوب، اصلاح شیوه‌های مدیریت، توسعه فعالیت‌های آموزشی و پرورشی با رویکردهای نوین، اصلاح و بهبود روش‌های تدریس، رنگ و پوشش دانش‌آموزان
میرشاه جعفری	عوامل فردی، عوامل اجتماعی - فرهنگی، عوامل کالبدی و سبک مدیریت مشارکتی /میرشاه جعفری و همکاران، (۱۳۸۷)
اکبرزاده و حقیقی	امکانات فیزیکی، نیروی انسانی و تعاملات (اکبرزاده و حقیقی، ۱۳۸۶)
صادقی	کاهش بار درسی، آموزش مهارت‌های زندگی، انجام فعالیت‌های شادی‌بخش، انتقال مناسب اطلاعات، زیباسازی محیط، شکوفایی استعدادها و کنجکاوای دانش‌آموزان، استفاده از دبیران با شایستگی‌های مناسب، امکانات رفاهی و تجهیزات، دوری کارکنان از تبعیض و اجبار، برنامه‌ریزی صحیح آموزشی برای توجه به فهمیدن و شناخت اصول، امکانات آزمایشگاهی و کارگاهی، مشارکت دانش‌آموزان در انجام کارها، سالم‌سازی محیط، تقویت خلاقیت و نوآوری در دانش‌آموزان، انجام کار گروهی، انطباق امتحانات با محتوای درسی و کاهش نگرانی‌ها (صادقی، ۱۳۸۵)
حاجیان	مدیریت مشارکتی، مشارکت دانش‌آموزان و معلمان در فعالیت‌ها، مشارکت خانواده‌ها، بهره‌گیری از فرصت‌های ویژه همچون روز تولد دانش‌آموزان، بهره‌گیری از رنگ‌ها، توجه به اصل نگرش، دانش و توانایی، نظارت، تکمیل و اصلاح مداوم برنامه‌ها (حاجیان، ۱۳۸۵)
نصر اصفهانی	اردوهای دانش‌آموزی، تفریح و انبساط روح، فراگیری علم و تجربه، یادگیری آداب زندگی، آشنایی با افراد با فضیلت، استفاده از موسیقی، یادگیری امور دینی و مذهبی، بهبود روابط انسانی، ورزش صبحگاهی، آراستگی معلم، نبود تحقیر و تنبیه بدنی و نوآوری (نصر اصفهانی، ۱۳۸۲)
هاید ^۱	شناخت همه‌جانبه دانش‌آموز و توجه به نیازها و ویژگی‌های او، اعتماد و تفویض مسئولیت متناسب به دانش‌آموزان و هماهنگی بین معلم و دانش‌آموز (به نقل از موریس ^۲ ، ۲۰۱۱)
کروثر ^۳	جذابیت محتوای دروس، رژیم غذایی سالم و ورزش (کروثر، ۲۰۰۸)

- 1- Haidt
- 2- Morris
- 3- Crowther

میلر ^۱	ارتباط با دوستان، محیط فیزیکی مطلوب و یادگیری مهارت‌های جدید (میلر و همکاران، ۲۰۰۸)
ولک ^۲	جذابیت فضای مدرسه، ورزش، کتاب‌های خوب، بازی و تفریح، کلاس‌های ورزشی و هنری و نوع ارزشیابی (ولک، ۲۰۰۸)
گوپین ^۳	رهبری مشارکتی (گوپین، ۲۰۰۵)
گریملین ^۴	مشارکت دانش‌آموزان، تفویض مسئولیت‌های جدید به آن‌ها و ایجاد شرایط بروز خلاقیت (گریملین، ۲۰۰۳)
صاحب‌نظران	عوامل ایجاد شادی در مدرسه
تالبوت ^۵	چگونگی ارتباطات در مدرسه (تالبوت، ۲۰۰۳)
سارافینو ^۶	ورزش، امکانات آزمایشگاهی و کارگاهی، فعالیت‌های فوق برنامه، محیط، دبیران، نحوه اداره مدرسه و میزان مشارکت دانش‌آموزان در این امر (صادقی، ۱۳۸۵)
سلیگمن ^۷	داشتن یک زندگی غنی و ارضاءکننده اجتماعی (سلیگمن، ۱۳۸۹)
نتو ^۸	آموزش مهارت‌های زندگی و مهارت‌های اجتماعی (صابر، ۱۳۸۷)
لی کن ^۹	تقویت عوامل اجتماعی - فرهنگی در مدارس مانند برگزاری جشن‌های شاد و آموزش خانواده‌ها برای شاد کردن محیط منزل (جعفری و طالب‌زاده، ۱۳۸۹)
فلان ^{۱۰}	مشارکت بیشتر معلمان و دانش‌آموزان در امور مدرسه (میرشاه جعفری و همکاران، ۱۳۸۷)
لو و آرگایل	مشارکت در فعالیت‌های گروهی (جعفری و طالب‌زاده، ۱۳۸۹)

اهداف برنامه درسی مدرسه شاد از منظر دانش متعارف

برخی از عوامل ایجاد شادکامی در مدارس که در جدول شماره ۲ نمایش داده شد، دارای ماهیتی از نوع هدف هستند. بر این اساس این عوامل مورد بازبینی دوباره قرار گرفته و عوامل مرتبط در حوزه اهداف آموزشی در جدول شماره ۳ طبقه‌بندی شده است.

- 1- Miller
- 2- Wolk
- 3- Ngubane
- 4- Gremlin
- 5- Talbott
- 6- Sarafino
- 7-Seligman
- 8- Netu
- 9- Lykken
- 10- Phelan

جدول ۳: اهداف برنامه درسی مدرسه شاد بر اساس دانش متعارف

حیطه‌های اهداف		
توانشی	نگرشی	شناختی
بروز و پرورش استعدادها ارتقاء مهارت‌های زندگی	تقویت عزت و اعتماد به نفس ارزشمند دانستن کار و تلاش ارزش‌گذاری به طبیعت مدیریت احساسات در موقعیت‌های مختلف تحکیم و تقویت ارزش‌ها بهبود روابط انسانی و فضای عاطفی	تقویت ذهن دقیق و پرسشگر تقویت تفکر و استدلال توانایی تحلیلی موقعیت‌های مختلف درک متغیروند جهان و باور به توانمندی خود در تغییر آن کسب دیدگاهی منسجم از زندگی یادگیری امور دینی و مذهبی

ب) شادکامی از منظر مطالعات اسلامی

بعد از بررسی دیدگاه متخصصان در دانش متعارف برای شناخت مفهوم و عوامل شادکامی که برگرفته از تعالیم اسلامی بوده و قابلیت کاربرد در مدارس جامعه اسلامی را دارد، لازم است تا مطالعات مرتبط با موضوع که بر اساس مبانی اسلامی صورت گرفته‌اند، شناسایی و بررسی شوند. در ادامه خلاصه مهم‌ترین مطالعات انجام گرفته بر اساس تقدم زمانی ارائه می‌شود.

طریقه‌دار (۱۳۷۹) شادی را در ایجاد سرور و نشاط روح، پیش‌برد امور مادی و معنوی، کاهش عصبانیت‌ها و تندخویی‌ها، کاهش جرائم در سطح جامعه و تسریع توسعه اقتصادی کشورها نقش‌آفرین می‌داند. او عوامل شادی‌آفرین در اسلام را بدین صورت برمی‌شمارد: ۱- زیستن در زمان حال، ۲- مبارزه با نگرانی، ۳- پرهیز از گناه، ۴- رضایت و تحمل، ۵- مسافرت، ۶- کار، ۷- ورزش، ۸- تبسم و خنده، ۹- مزاح و شوخی، ۱۰- بوی خوش، ۱۱- پوشیدن لباس‌های روشن، ۱۲- خودآرایی و ۱۳- حضور در مجالس شادی.

کمیلی (۱۳۸۶) بیان می‌کند که "در فرهنگ دینی، شادی همان سرور رسیدن به اوصاف پنهانی و قلبی و دستیابی به منفعتی است که مصلحت دین و دنیای شخص را تضمین می‌کند" (کمیلی، ۱۳۸۶، ص ۱۳).

میرشاه جعفری و تقوی‌نسب (۱۳۸۷) به شناسایی اصول و عوامل بهداشت روانی بر اساس فراهی‌های صحیفه سجادیه پرداخته‌اند. از آنجا که شادکامی یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌های بهداشت روانی محسوب می‌شود (سالاری‌فر، ۱۳۹۰)، می‌توان گفت تحقق بهداشت روانی در سطحی کلی‌تر، تحقق شادکامی را نیز به دنبال خواهد داشت. از نظر آن‌ها لازمه شناخت عوامل ارتقای بهداشت

روان، شناخت ابعاد مختلف روان آدمی از جمله بعد شناختی (ناظر بر افکار انسان)، بعد روحی و عاطفی (دربرگیرنده تمایلات و احساسات)، بعد اجتماعی (ناظر بر رفتارهای جمعی انسان‌ها و روابط میان آن‌ها) و سرانجام حیطه‌های رفتاری است. این ابعاد از هم جدا نبوده و به شدت بر هم تأثیرگذار هستند. ساختارشناختی که در رأس این هرم قرار دارد، نگرش و افکار انسان را تشکیل می‌دهد. این نگرش‌ها بر رفتار و شکل‌گیری روابط تأثیر می‌گذارند. در این میان زمانی بهداشت روان در فرد به وجود می‌آید که یکپارچگی و هماهنگی معقولی بین این ابعاد وجود داشته باشد و این هماهنگی در نتیجه توجه به اصول شناخته شده در هر کدام از این ابعاد، تحقق می‌یابد (میرشاه جعفری و تقوی‌نسب، ۱۳۸۷).

آذربایجانی و علی‌محمدی (۱۳۸۹) با بررسی متون اسلامی شامل آیات قرآن، نهج‌البلاغه، تصنیف غررالحکم و منتخب میزان‌الحکمه و با بهره‌گیری از نرم‌افزارهای احادیث، از میان ۵۰۰ آیه و روایت، ۱۰۹ مؤلفه شادکامی را در ۴ مقوله زیستی - رفتاری، عاطفی - معنوی، شناختی و صفات شخصیتی دسته‌بندی کرده‌اند.

از نظر پسندیده (۱۳۹۲)، شادکامی عبارت از احساس خوشبختی و خرسندی پایدار از مجموع زندگی و نه یک لحظه خاص است. او با مطالعه منابع اسلامی، مؤلفه‌های شادکامی در اسلام را «رضامندی» و «نشاط» معرفی می‌کند که البته هر دو باید پایدار باشند. از نظر وی عوامل شادکامی در ۳ سطح قابل طرح هستند:

- ۱- عامل بنیادین شادکامی: زندگی موحدانه است که در هر دو حوزه رضامندی و نشاط کاربرد دارد. عوامل اختصاصی شادکامی، همگی از این عامل بنیادین سرچشمه می‌گیرند.
- ۲- عوامل اصلی ناظر بر مؤلفه‌های شادکامی: الف) عامل اصلی رضامندی، باور به خیر بودن تقدیرهای تکوینی و تشریحی خداوند متعال است. ب) عامل اصلی نشاط، لذت و سرور است.
- ۳- عوامل خرد ناظر بر مؤلفه‌های رضامندی و نشاط: ری‌شهری (۱۳۹۲) معتقد است تعریف دقیقی از شادی در دست نیست و تعاریف موجود هیچ‌کدام حقیقت شادی را تبیین نمی‌کنند. او با استناد به دو روایت از امیرالمؤمنین علیه السلام شادی را بدین صورت تعریف می‌کند: «شادی عبارت از هیجانان مثبت درونی است که انقباض روانی را از بین برده و موجب انبساط خاطر و نشاط و پویایی می‌شود» (ص ۲۰). از نظر او شادکامی در اسلام، زندگی توأم با موفقیت و خوش-بختی است که در قرآن از آن با عنوان «حیات طیبه» نام برده شده است. بر این اساس داشتن زندگی شاد، از دستاوردهای عمل به رهنمودهای کتاب آسمانی قرآن است.

اکبری (۱۳۹۳) با بررسی روایات و سیره معصومین علیهم السلام فواید شادی را در ۴ دسته نشاط

روحي، سلامتی بدن، رشد علمی و رشد اقتصادی قرار داده است. او همچنین عوامل ایجاد شادی در اسلام را به این صورت ارائه کرده است: ۱- خودشناسی، ۲- تخریب غم، ۳- بینش صحیح نسبت به حوادث جهان، ۴- ایمان، ۵- عشق به خدا، ۶- رضایت‌مندی، ۷- زیبانگاری، ۸- توجه به زمان حال، ۹- ارتباط با خدا، ۱۰- ورزش، ۱۱- کار و کوشش، ۱۲- رنگ‌ها، ۱۳- امید، ۱۴- ازدواج و ۱۵- حضور در مجالس شادی.

پس از شناسایی و بررسی مطالعات اسلامی درباره شادکامی و جایگاه آن در اسلام، به نظر می‌رسد نظریه شادکامی پسندیده (۱۳۹۲) از دقت و جامعیت بیشتری برخوردار است. او در پژوهش خود توانسته با بهره‌گیری از آیات قرآن و روایات معصومین علیهم‌السلام یک الگوی منسجم از شادکامی ارائه کند. اتکاء بر مبانی اسلامی، تبیین رویکرد اسلام در مقوله شادکامی، استخراج مؤلفه‌ها بر اساس آموزه‌های اسلامی و ارائه تعریف شادکامی بر اساس این مؤلفه‌ها از نقاط قوت این پژوهش است. مجموعه عوامل شادکامی در این الگو در یک طرح نظام‌مند و مرتبط با یکدیگر ارائه شده‌اند. سطوح مختلف و ارتباط آن‌ها با یکدیگر و اتکای تمام اجزاء و عناصر بر یک محور کلیدی با عنوان زندگی موحدانه، مانع از هم‌گسیختگی و پراکندگی عوامل محقق‌کننده شادکامی می‌شود. اما در مقابل، گستردگی مجموعه عوامل شادکامی در هر مؤلفه و بعضاً هم‌پوشانی برخی از این عوامل با یکدیگر از جمله انتقادات وارد بر این پژوهش است. این انتقاد به ویژه هنگام کاربست این الگو در عرصه‌های مختلف، بیشتر نمایان می‌شود.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع مطالعات کیفی بوده و با رویکردی قیاسی - استقرایی انجام شده است. در پاسخ به سؤال اول (اهداف برنامه درسی مدرسه شاد در علوم متعارف چگونه است؟)، روش «سنتزپژوهی»^۱ و در پاسخ به سؤال دوم (اهداف برنامه درسی مدرسه شاد از منظر آموزه‌های اسلامی چگونه است؟)، روش «تحلیل متن»^۲ به کار گرفته شده است. در روش سنتزپژوهی برگرفته از روش‌هایی که ادمونت سی‌شورت^۳ در کتاب «روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی» ذکر کرده، شکلی از پژوهش مطرح می‌شود که حاصل آن دانش تلفیقی است؛ دانشی که دانسته‌های مطالعات گوناگون و شاید پراکنده را

1- The Research Synthesis
2- Text analysis
3- Edmund C. Short

که می‌توانند با نیازهای خاص میدان عمل مرتبط باشند، گرد هم می‌آورد (شورت، ۱۳۸۷). در این پژوهش با بررسی و تحلیل تحقیقات انجام شده در زمینه شادکامی، نقاط اشتراک و افتراق پژوهش‌های مختلف، شناسایی و تحلیل و اهداف برنامه درسی مدرسه شاد از منظر دانش متعارف شناسایی شده است. "تحلیل متن یا تحلیل محتوای متن"، به نوع ویژه‌ای از تحلیل محتوا اشاره می‌کند که بر لغات نوشته شده و متن نوشتاری تمرکز دارد" (ابوالمعالی، ۱۳۹۲، ص ۸۶). با استفاده از روش تحلیل متن، روایات معصومین علیهم‌السلام در رابطه با عوامل شادکامی در اسلام، مورد مطالعه، توصیف و تحلیل قرار گرفته و اهداف برنامه درسی مدرسه شاد بر اساس آموزه‌های اسلامی تبیین شده است.

یافته‌های پژوهش

الف) اهداف برنامه درسی مدرسه شاد بر اساس آموزه‌های اسلامی

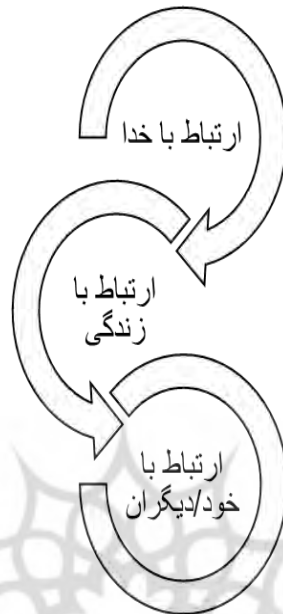
پژوهش حاضر، عوامل شادکامی در اسلام را از الگوی اسلامی شادکامی ارائه شده توسط پسندیده (۱۳۹۲)، استخراج و متناسب با عرصه‌های ارتباطی مورد تأکید برنامه درس ملی^۲ (آموزش و پرورش، ۱۳۹۱) در ۴ مقوله ارتباط با خدا، ارتباط با زندگی، ارتباط با خود و ارتباط با دیگران طبقه‌بندی کرده است:

- ۱- رابطه انسان با خدا: عوامل شناخت خدا، توکل بر خدا، پذیرش و رضایت از تقدیر الهی را در بر می‌گیرد.
- ۲- رابطه انسان با زندگی: مشتمل بر عوامل شناخت حقایق زندگی دنیا و هماهنگی انتظارات با آن، بی‌رغبتی به دنیا، بلاشناسی و نعمت‌شناسی و شناخت چگونگی برخورد صحیح در مواجهه با آن‌ها است.
- ۳- رابطه انسان با خود: شامل عوامل مواجهه صحیح با داشته‌ها و محرومیت‌های خود، مدیریت خود در مواجهه با داشته‌ها و محرومیت‌های دیگران، توجه به لذت‌های فردی اعم از مادی و معنوی، تعدیل لذت‌جویی و تنظیم آرزوهای خود است.
- ۴- رابطه انسان با دیگران: عامل لذت‌های اجتماعی را شامل می‌شود.

1- Content Analysis of Texts

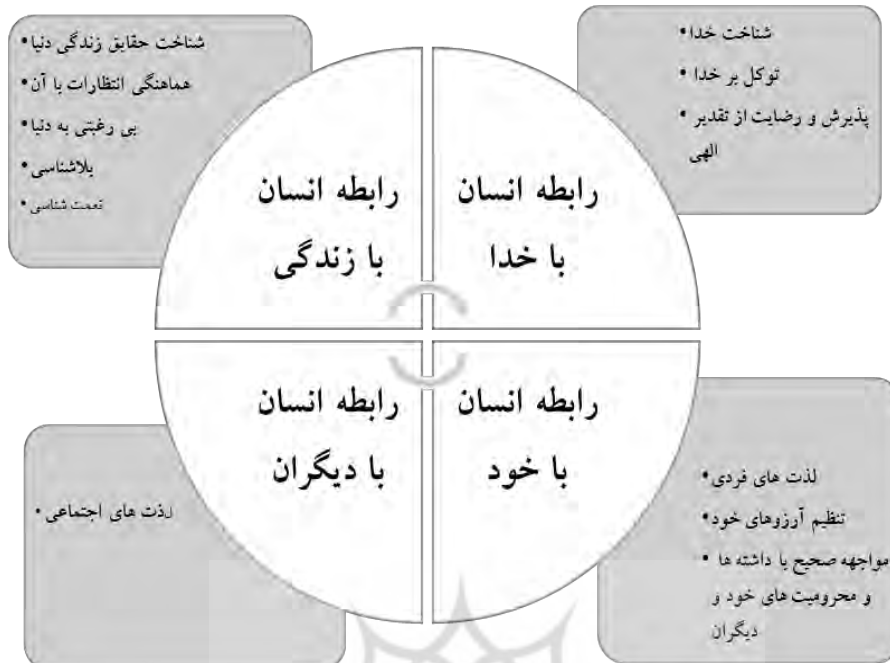
۲- «در هدف‌گذاری، پنج عنصر تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق و چهار عرصه ارتباط دانش‌آموز با خود، خدا، خلق و خلقت به صورت پیوسته و با محوریت ارتباط با خدا تبیین و تدوین می‌شوند» (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۱، ص ۱۲).

رابطه بین این ۴ عرصه ارتباطی در نمودار شماره ۱ و طبقه‌بندی این عوامل در نمودار شماره ۲ نشان داده شده است.

نمودار ۱: رابطه عرصه‌های ارتباطی چهارگانه به عنوان مبنای طبقه‌بندی عوامل شادکامی اسلامی

در تبیین این طبقه‌بندی می‌توان گفت مجموعه عوامل شناسایی شده در دو رابطه نخست، یعنی ارتباط انسان با خدا و انسان با زندگی، از سنخ شناختی هستند و عوامل زیربنایی را تشکیل می‌دهند. در عین حال رابطه بنیادین، همان ارتباط با خداست که محور ۳ رابطه دیگر را تشکیل می‌دهد. به عبارت بهتر، اساس ارتباط انسان با زندگی، خود و دیگران باید بر حول محور ارتباط با خدا شکل گیرد. دو رابطه انسان با خود و انسان با دیگران، از سنخ رفتار و عملکرد، یا به عبارت بهتر، مشتمل بر عوامل روبنایی هستند. اصلاح دو رابطه نخست منجر به اصلاح دو رابطه پایانی می‌شود. نکته دیگر این که نمی‌توان از نقش رفتار بر شناخت در این مجموعه غفلت کرد. تقویت ارتباط صحیح انسان با خود و دیگران می‌تواند سبب تقویت ارتباط انسان با زندگی و خداوند شود و این تعامل به صورت پیوسته با تأکید بر نقش زیربنایی عوامل شناختی، موجب هم‌افزایی مجموعه ارتباطات خواهد شد.

نمودار ۲: طبقه بندی عوامل شادکامی اسلامی متناسب با عرصه های ارتباطی چهارگانه مورد توجه برنامه درس ملی (۱۳۹۱)

به منظور شناسایی اهداف برنامه درسی مدرسه شاد و بر اساس آموزه های اسلامی، عوامل تحقق شادکامی در اسلام که در نمودار شماره ۲ نشان داده شده، در متون اسلامی مورد بررسی قرار گرفت. به عبارت دیگر با بررسی روایات مرتبط با این عوامل، در پی آن بودیم که دریابیم در آموزه های ائمه علیهم السلام، هدف از آموزش هر یک از این عوامل چه بوده است^۱. نتیجه تحلیل کیفی روایات، به شرح جدول شماره ۴ است.

۱- در این راستا دست کم سه روایت مرتبط با هر عامل بررسی شد.

جدول ۴: مجموعه اهداف برنامه درسی مدرسه شاد بر اساس آموزه‌های اسلامی

اهداف توانشی	اهداف نگرشی	اهداف شناختی
- استفاده متعادل از دارایی‌ها - التزام به انجام تکالیف و مسئولیت‌های مرتبط با دارایی‌ها در قبال دیگران - انجام عبادات به صورت صحیح - ایجاد و تقویت ارتباط مستمر و دائمی متریبان با خداوند - دوستی با افراد صالح و دوری کردن از محیط و دوستان ناسالم - افزایش کار و تلاش در کنار تقویت توکل بر خداوند - ایجاد و تقویت مدیریت صحیح احساسات و مهارت برخورد صحیح در مواجهه با موقعیت‌های مختلف زندگی اعم از مطلوب یا نامطلوب - ایجاد تعادل در لذت‌جویی - استفاده صحیح از نعمت‌های الهی - تلاش در حفظ، کسب و بهره‌وری از نعمت‌های الهی با توجه به اهمیت و اولویت ارزشی آن‌ها - استقرار نظام سعادت‌گرا در ارزیابی نعمت‌های خود - شکرگزاری در تمام موقعیت‌های خوشایند و ناخوشایند زندگی - رفتار صحیح در مواجهه با تنعم یا محرومیت دیگران - افزایش شکیبایی هنگام مواجهه با سختی‌ها - شرکت در فعالیت‌های ورزشی - تقویت مهارت‌های مورد نیاز جامعه و زندگی اجتماعی - خنده‌رویی دانش‌آموزان با رعایت آداب آن	- پرهیز از دل بستگی به امکانات و دارایی‌های دنیوی - خشنودی از تقدیر الهی در تمام موقعیت‌های زندگی - ارزش‌گذاری متربی به شناخت و نزدیکی به خداوند - ارزش‌گذاری متربی به یادگیری و انجام صحیح عبادات - ارزش‌گذاری به کار و تلاش - مؤانست به ارتباط دائمی با خداوند - گرایش به محیط‌های مناسب و افراد صالح و بیزاری از محیط و افراد ناصالح - عدم تعلق و وابستگی به زندگی دنیا - منطقی کردن آرزوها و پرهیز از آرزوهای دراز - ایجاد علاقه نسبت به شناخت نعمت‌های خود و مسئولیت‌های متناظر با هر نعمت - اهمیت‌بخشی به نعمت‌های خود با توجه به اولویت‌بندی ارزشی آن‌ها - تقویت عزت و اعتماد به نفس - ایجاد اشتیاق به شکرگزاری - ارزشمند دانستن انجام رفتار صحیح در برخورد با نعمت‌ها و محرومیت‌های دیگران - ایجاد علاقه به ورزش در دانش‌آموزان - ایجاد آرامش و شرایط روحی مناسب - تقویت اهتمام و علاقه متریبان به حفظ بهداشت خود و مدرسه	- درک ضرورت، اهمیت و آثار موضوعات مختلف از قبیل شناخت پروردگار، یادگیری معارف دینی، زندگی دنیا و عواقب عملکرد انسان در این زندگی، توکل در زندگی انسان، بندگی خداوند و انجام عبادات، آرزومندی منطقی، حرص به دنیا برای انسان، مواجهه صحیح با نعمت‌ها و محرومیت‌های دیگران، مواجهه صحیح با بلاها، حسن ارتباطات با دیگران، ورزش، خنده، بهداشت فردی و عمومی و تغذیه مناسب - تقویت تفکر و تدبر در موضوعاتی چون صفات خداوند، ویژگی‌های مخلوقات به عنوان آیات الهی، دین خدا و... - درک مفهوم توکل و ارتباط آن با کار و تلاش - درک ماهیت واقعی دنیا و آخرت - درک آثار و برکات احتمالی بلاها به عنوان فرصتی برای رشد و بهره‌مندی از الطاف الهی - باور پروردگار به عنوان مالک کل نظام هستی، مرجع تمام امور، برترین تکیه‌گاه و تنها منبع مستقل افاضه نعمت - باورمندی نسبت به اموال و دارایی‌ها به عنوان امانت و هدیه الهی - باورمندی نسبت به ابعاد مختلف عبادات در اسلام و نقش و جایگاه هر یک از آن‌ها - باور داشته‌های خود به عنوان نعمت‌های الهی - باور نعمت‌های الهی به عنوان مسئولیت - تقویت استدلال - تقویت دقت ذهن و پرسش‌گری - شناخت مسئولیت‌ها و نوع رفتار صحیح نسبت به دارایی‌ها - شناخت صحیح از معیار، آداب و شرایط موضوع مورد آموزش‌هایی همچون انجام عبادات، خنده، تغذیه مناسب و... - ایجاد فراشناخت در متربی از صحت انجام عبادات خود

<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از تغذیه مناسب - حفظ و رعایت بهداشت - استفاده از رنگ‌های مناسب در موارد مختلف - توجه و مراقبت از فضاهای طبیعی - تقویت مهارت‌های ارتباطات اجتماعی متناسب با جامعه اسلامی - کناره‌گیری از ارتباطات نامناسب 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد علاقه و نشاط به ارتباط با افراد مناسب به شکل صحیح - ارزش قائل شدن برای محیط زیست - بیزاری متریبان از ارتباطات نامناسب - برقراری و تقویت ارتباطات عاطفی مناسب در مدرسه 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد خودآگاهی متربی از ویژگی‌ها و امتیازات خاص دوران سنی خود - شناخت آفت‌های مختلف عبادت - شناخت تأثیرات محیط و دوستان - شناخت معیارهای صحیح آرزوها - شناخت نعمت‌های مختلف مادی و غیرمادی - شناخت ملاک‌های ارزیابی داشته‌ها در اسلام - شناخت انواع بلاها و درجه اهمیت هر یک از آنها - شناخت خواص و آثار مختلف رنگ‌ها و دیگر جلوه‌های بینایی بر حالات انسان
---	--	--

ب) وجوه اشتراک و افتراق اهداف برنامه درسی مدرسه شاد در دیدگاه اسلام و دانش متعارف

بنیان اصلی انجام این پژوهش، مبانی و آموزه‌های ارزشمند اسلامی است. با امعان نظر در این نکته، یافته‌های استنباط شده در دیدگاه اسلام با یافته‌های شناسایی شده در دانش متعارف مقایسه شده است. نتیجه این مقایسه در ۳ حالت قابل طبقه‌بندی است.

حالت اول (حمایت): ویژگی‌های استنباط شده از دیدگاه اسلام در دانش متعارف هم دیده می‌شود و این دو تقریباً یک معنا را منتقل می‌کنند.

حالت دوم (توسعه): ویژگی‌های استنباط شده از دیدگاه اسلام در دانش متعارف هم دیده می‌شود؛ اما کیفیت مؤلفه‌ها در دو دیدگاه یکسان نیست. تفصیل بیشتر، ارائه رهنمود و راهکار، جهت‌دهی و... از جمله ویژگی‌های مؤلفه‌های ارائه شده در دیدگاه اسلام است.

حالت سوم (نوآوری): ویژگی‌هایی هستند که فقط در دیدگاه اسلام مشاهده می‌شوند و از این بابت می‌توان آن‌ها را نوآوری دیدگاه اسلام نامید.

با توجه به توضیحات ارائه شده، مقایسه اهداف برنامه درسی مدرسه شاد در دیدگاه اسلام با دانش متعارف، در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

جدول ۵: مقایسه اهداف برنامه درسی مدرسه شاد در دیدگاه اسلام با دانش متعارف

حمایت / توسعه / نوآوری	دیدگاه اسلام
توسعه: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون نصر اصفهانی (۱۳۸۲)، حاجیان (۱۳۸۵)، موریس ^۱ (۲۰۱۱) و واکر ^۲ (۲۰۱۰) با عنوان «تقویت تفکر» دیده می‌شود؛ اما اسلام با ذکر بسترهای تفکر، آن را توسعه بخشیده است.	تقویت تفکر و تدبیر برای ایجاد باورمندی در موضوعاتی چون صفات خداوند، ویژگی‌های مخلوقات به عنوان آیات الهی، دین خدا و...
حمایت: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون موریس (۲۰۱۱) و واکر (۲۰۱۰) دیده شده و اسلام نیز آن را حمایت می‌کند.	تقویت استدلال، دقت ذهن و پرسش‌گری
توسعه: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون میرزایی (۱۳۸۹) و موریس (۲۰۱۱)، در ذیل عناوینی چون هدفمندی زندگی، کسب دیدگاهی منسجم از زندگی، درک متغیر بودن جهان و باور به توانمندی خود در ایجاد تغییر، مورد توجه قرار گرفته است؛ اما اسلام با نگاه جامع به ابعاد مادی و معنوی زندگی، آن را توسعه بخشیده است.	درک ماهیت واقعی زندگی
توسعه: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون موریس (۲۰۱۱) با عنوان توانایی تحلیل موقعیت‌های دشوار، مورد توجه قرار گرفته است؛ اما اسلام با معرفی معیارهای ارزیابی موقعیت و تشریح مواجهه صحیح در برخورد با محرومیت‌های خود یا دیگران، به آن وسعت بخشیده است.	ارزیابی درست از محرومیت‌های خود و دیگران و مواجهه صحیح با آنها
نوآوری: این مؤلفه در دیدگاه متخصصین وجود ندارد و نوآوری اسلام در ارتقاء شادکامی محسوب می‌شود.	ارزیابی درست از نعمت‌های خود و دیگران، مواجهه صحیح با نعمت‌های الهی و برخورد مناسب با تنعم دیگران
حمایت: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون اکبرزاده و حقیقی (۱۳۸۶) و موریس (۲۰۱۱) مورد توجه بوده و اسلام نیز آن را حمایت می‌کند.	مدیریت صحیح احساسات در برخورد با موقعیت‌های مطلوب و نامطلوب
توسعه: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون عباسی‌نیا (۱۳۹۱) و موریس (۲۰۱۱) با عنوان «تحکیم و تقویت ارزش‌ها و ارتقاء ارزش‌های انسانی» دیده شده است؛ اما اسلام با تشریح ارزش‌ها و مبانی و معیارهای ارزش‌گذاری، آن را توسعه بخشیده است.	استقرار و تقویت ارزش‌ها شامل: ارزش‌گذاری به شناخت و ارتباط با خداوند ارزش‌گذاری به برقراری ارتباط صحیح با دیگران اهمیت‌بخشی به داشته‌های خود بر اساس معیارهای اسلام
توسعه: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون عباسی‌نیا (۱۳۹۱)، آزادپور (۱۳۹۰)، اکبرزاده و حقیقی (۱۳۸۶) و موریس (۲۰۱۱) با عنوان «تکریم و بهره‌مندی از طبیعت» دیده می‌شود؛ اما اسلام با نگاه به طبیعت به عنوان خلقت پروردگار به آن وسعت داده است.	ارزش‌گذاری به طبیعت
حمایت: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون عباسی‌نیا (۱۳۹۱)، اکبرزاده و حقیقی (۱۳۸۶)، نصر اصفهانی (۱۳۸۲)، کدیور (۱۳۷۵) دیده شده و اسلام نیز آن را حمایت می‌کند.	- تقویت عزت و اعتماد به نفس

1- Morris, Ian

2-Walker Diane Delida

ایجاد آرامش و شرایط روحی و عاطفی مناسب	حمایت: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون عباسی‌نیا (۱۳۹۱)، رضایی (۱۳۸۶) و موریس (۲۰۱۱) دیده شده و اسلام نیز آن را حمایت می‌کند.
باور به اهمیت و ضرورت حسن ارتباطات با دیگران شناخت آداب، معیارها و آفات برقراری ارتباط با دیگران	توسعه: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون عباسی‌نیا (۱۳۹۱)، جعفری و همکاران (۱۳۸۷)، رضایی (۱۳۸۶)، صادقی (۱۳۸۵)، موریس (۲۰۱۱)، میلر و همکاران (۲۰۰۸) و تالبوت ^۱ (۲۰۰۳) با عناوین «بهبود روابط انسانی و فضای عاطفی» و «بهبود و ارتقاء ارتباطات دانش‌آموزان» دیده شده است؛ اما اسلام با ایجاد باورمندی نسبت به اهمیت این مؤلفه و تشریح آداب، معیارها و آفات ارتباطات انسانی به آن وسعت بخشیده است.
ارزش‌گذاری به کار و تلاش توأم با توکل	توسعه: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون عباسی‌نیا (۱۳۹۱) و کرمی نوری (۱۳۸۱) با عنوان ارزشمند دانستن کار و تلاش و داشتن شغل، دیده شده است؛ اما اسلام با تأکید بر کار و تلاش همراه با توکل بر خدا، آن را توسعه داده است.
ایجاد خودآگاهی متربی از ویژگی‌ها و امتیازات خاص دوران سنی خود تقویت تلاش متربیان برای بهره‌مندی هرچه بیشتر از فرصت‌ها	توسعه: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون عباسی‌نیا (۱۳۹۱)، صادقی (۱۳۸۵)، موریس (۲۰۱۱) و گرملین ^۲ (۲۰۰۳) با عنوان «بروز استعدادها» مورد توجه قرار گرفته است؛ اما اسلام با تأکید بر دو وجه شناخت و رفتار، آن را وسعت داده است.
تقویت مهارت‌های مورد نیاز جامعه اسلامی، تقویت مهارت‌های ارتباطی متناسب با معیارهای اسلامی	توسعه: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون حسینی (۱۳۸۹)، صادقی (۱۳۸۵)، نصر اصفهانی (۱۳۸۲) و نتو ^۳ (به نقل از صابر، ۱۳۸۷) با عنوان «ارتقاء مهارت‌های زندگی» دیده شده است؛ اما اسلام با در نظر گرفتن نیازهای جامعه اسلامی، این مؤلفه را غنا بخشیده است.
هدفمند کردن یادگیری برای متربی با درک ضرورت، اهمیت و آثار موضوعات	توسعه: این مؤلفه در دیدگاه متخصصینی چون موریس (۲۰۱۱) با عنوان «معناداری یادگیری» دیده می‌شود؛ اما اسلام با بیان روش‌های هدفمند کردن یادگیری نزد مخاطب، آن را وسعت بخشیده است.
خشنودی از تقدیر الهی در تمام موقعیت‌های زندگی	نوآوری: این مؤلفه در اهداف معرفی شده توسط متخصصین دیده نمی‌شود و می‌توان آن را نوآوری دیدگاه اسلام نامید.
مدیریت صحیح تمایلات و عواطف در ارتباط با دنیا، پرهیز از هرگونه تعلق و وابستگی به دنیا، آرزوهای طولانی و حرص و ولع	نوآوری: این مؤلفه در دیدگاه متخصصین وجود ندارد و نوآوری اسلام در ارتقاء شادکامی محسوب می‌شود.
تلاش در کسب لذت‌های مورد نظر اسلام با رعایت آداب آن‌ها	نوآوری: این مؤلفه در دیدگاه متخصصین در عنصر هدف دیده نمی‌شود؛ اما در دیدگاه اسلام، کسب شناخت نسبت به جایگاه لذات مختلف، هدفمندسازی تمتع از لذت‌ها و شناخت و به کارگیری چارچوب و آداب کسب لذت‌ها، نشان از نوآوری دیدگاه اسلام دارد.

- 1-Talbott E.
- 2- Gremlin, B.
- 3- Netu

تقویت ارتباط با خداوند از طریق ایجاد باورمندی صحیح نسبت به پروردگار، شناخت آداب و معیارهای برقراری ارتباط با خداوند و...	نوآوری: این مؤلفه در اهداف معرفی شده توسط متخصصین دیده نمی‌شود و می‌توان آن را نوآوری دیدگاه اسلام نامید.
شناخت و انجام مسئولیت‌های مرتبط با نعمت‌های خود	نوآوری: این مؤلفه در اهداف معرفی شده توسط متخصصین دیده نمی‌شود و می‌توان آن را نوآوری دیدگاه اسلام نامید.

علاوه بر وجوه اشتراک و افتراق نشان داده شده در جدول شماره ۵، سایر وجوه افتراق اهداف برنامه درسی مدرسه شاد در دو دیدگاه بررسی شده را می‌توان به شرح ذیل بیان کرد:

۱- ارتباط و به هم پیوستگی اهداف: از آن‌جا که اهداف برنامه درسی مدرسه شاد بر اساس آموزه‌های اسلامی، متکی به الگوی اسلامی شادکامی^۱ بوده و به تبع عوامل شناسایی شده در این الگو، از روایات ائمه (علیهم السلام) استنباط شده‌اند، لذا متناظر با عوامل اسلامی شادکامی، دارای نظام سلسله مراتبی هستند و می‌توان آن‌ها را به صورت مجموعه‌ای به هم پیوسته در نظر گرفت.^۲ بدین صورت که تحقق اهداف برنامه درسی مدرسه شاد، سبب ایجاد عوامل شادکامی و در نهایت سبب ایجاد مؤلفه‌های شادکامی خواهد شد. از طرف دیگر تحقق اهداف در حیطه‌های مختلف با هم در ارتباط و بر هم اثرگذار است. به عنوان مثال درک مفهوم واقعی زندگی دنیا (حیطه شناختی) با نداشتن تعلق و وابستگی به زندگی دنیوی (حیطه عاطفی) و انجام تکالیف مرتبط با دارایی‌های دنیوی (حیطه روانی - حرکتی) مرتبط است. البته می‌توان با دقت در اهداف شناسایی شده در دیدگاه اسلام، مثال‌های دیگری را نیز برای درک ارتباط بین حیطه‌های مختلف اهداف مشاهده کرد. ارتباط و به هم پیوستگی اهداف با یکدیگر و با مجموعه عوامل شادکامی در دیدگاه اسلامی، در اهداف برنامه درسی مدرسه شاد در علوم متعارف کمتر دیده می‌شود. پراکندگی مطالعات در حوزه شادکامی، هم در بین متخصصان روان‌شناسی و هم در میان صاحب‌نظران علوم تربیتی و به طور خاص برنامه درسی، از علل پراکندگی یافته‌ها در دانش متعارف است. همچنین نبود اتکای متخصصین به ویژه متخصصین حیطه علوم تربیتی و برنامه درسی به مبانی متقن نظری در معرفی عوامل شادکامی را می‌توان دلیل دیگری بر این پراکندگی دانست.

۲- جامعیت اهداف: نگاهی به اهداف شناسایی شده در دو دیدگاه نشان می‌دهد که اهداف استنباط

۱- برگرفته از الگوی اسلامی شادکامی (پسندیده، ۱۳۹۲)

۲- در الگوی اسلامی شادکامی، مجموعه عوامل شادکامی در سه سطح ارائه شده که در صفحه ۳ به آن‌ها اشاره شد. برای توضیحات بیشتر به (پسندیده، ۱۳۹۲، الگوی اسلامی شادکامی) رجوع کنید.

شده در دیدگاه اسلام، تقریباً تمامی اهداف بیان شده در علوم متعارف را شامل می‌شود؛ در حالی که بخش وسیعی از اهداف استنباط شده از آموزه‌های اسلامی، در علوم متعارف دیده نشده است.

۳- شفافیت اهداف: علاوه بر محدود بودن اهداف در علوم متعارف، ملاحظه می‌شود که همان هدف‌های مطرح شده هم غالباً در سطح کلی بیان شده‌اند. در طرف مقابل اهداف استنباط شده از آموزه‌های اسلامی دارای شفافیت و تفصیل بیشتری هستند. به طوری که پژوهشگر توانسته آن‌ها را در حیطه‌های سه‌گانه اهداف، طبقه‌بندی کند.

۴- محوریت تعالیم دینی: در اهداف شناسایی شده در دانش متعارف، توجه به امور دینی و مذهبی به عنوان یک عامل مستقل در کنار سایر عوامل و به صورت کلی بیان شده است؛ اما در اهداف شناسایی شده در دیدگاه اسلام، عمل به آموزه‌های اسلامی، با وجود این که شناخت معارف دینی و عمل به آن‌ها به عنوان یکی از اهداف مطرح است، اما در یک هدف مستقل خلاصه نشده و به عنوان پایه و امری زیربنایی در تحقق تمامی عوامل شادکامی جریان دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های پژوهش، اهداف به دست آمده در برنامه درسی مدرسه شاد بر پایه آموزه‌های اسلامی، متوجه جنبه‌های مختلف شناختی، نگرشی و توانشی است که در این میان حیطه شناختی، سهم بیشتری را به خود اختصاص داده است. در حیطه شناختی، آگاهی متربی از دلایل اهمیت و ضرورت موضوع، شناخت آثار و پیامدها، توجه به ایجاد درک عمیق و باورمندی نسبت به موضوع آموزشی، دارای بیشترین اشتراک در تحقق اکثر عوامل ذکر شده است.

همچنین مقایسه یافته‌ها در دو دیدگاه بر اساس جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که برخی از مؤلفه‌ها در علوم متعارف دیده نشده‌اند که از آن‌ها با عنوان نوآوری نام برده‌ایم. عوامل شادکامی متناظر با این مؤلفه‌ها عبارتند از:

۱- خشنودی از تقدیر الهی در موقعیت‌های زندگی: متناظر با عامل رضایت از تقدیر الهی ذیل مفهوم ارتباط با خدا،

۲- تقویت ارتباط با خداوند از طریق ایجاد باورمندی صحیح نسبت به پروردگار، شناخت آداب و معیارهای برقراری ارتباط با خداوند: متناظر با عامل دین‌داری صحیح در ذیل مفهوم ارتباط با خدا،

۳- مدیریت صحیح تمایلات و عواطف در ارتباط با دنیا و پرهیز از هرگونه تعلق و وابستگی به دنیا، آرزوهای طولانی و حرص و ولع: متناظر با عوامل شناخت زندگی دنیا و بی‌رغبتی به آن‌ها در ذیل مفهوم ارتباط با دنیا و عامل تنظیم آرزوهای خود در ذیل مفهوم ارتباط با خود،

۴- تلاش در کسب لذت‌های مورد نظر اسلام با رعایت آداب آن‌ها: متناظر با عامل لذت‌های فردی در ذیل مفهوم ارتباط با خود،

۵- شناخت و انجام مسئولیت‌های مرتبط با نعمت‌های خود: متناظر با عامل مواجهه صحیح با نعمت‌های خود در ذیل مفهوم ارتباط با خود.

اندکی تأمل نشان می‌دهد عامل مشترک و کلیدی در تمام این مؤلفه‌ها، همان ارتباط با خداوند است. باورمندی توحیدی که محور اصلی مجموعه عوامل شادکامی است، در اهداف نوآورانه دیدگاه اسلام نیز به وضوح نمایان‌گر است. داشتن رضایت از تقدیر الهی و تقویت ارتباط با خداوند به طور مستقیم ذیل مفهوم ارتباط با خدا قرار دارند. رعایت آداب اسلامی در کسب لذت‌ها و توجه به مسئولیت‌های متناظر با نعمت‌های خود نیز بر اساس دستورات اسلام انجام‌پذیر است.

در تکمیل فرایند مقایسه دو دیدگاه ملاحظه می‌شود که اهداف برنامه درسی مدرسه شاد از نگاه اسلام، مجموعه‌ای منسجم از اهداف به هم مرتبط و پیوسته است که چنین انسجامی در اهداف استنباط شده از علوم متعارف مشاهده نمی‌شود. محوریت تعالیم دینی به عنوان پایه و زیربنای تحقق شادکامی، جامعیت و شفافیت و تفصیل بیشتر اهداف مدرسه شاد از دیدگاه اسلام، از دیگر نتایج مقایسه یافته‌ها در دو دیدگاه است.

از آنجا که در این پژوهش، روش تحلیل متن برای استنباط مورد استفاده قرار گرفته، این احتمال وجود دارد که ذهنیت محقق در برخی استنباط‌ها اثرگذار باشد.

با توجه به نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود در تدوین اهداف آموزشی و پرورشی، حتی‌المقدور به مواردی چون تفهیم اهمیت، جایگاه و آثار موضوعات آموزشی، تقویت تفکر و ایجاد باورمندی صحیح نسبت به موضوعات، ارتقاء مهارت‌های زندگی، تقویت ارتباط با خداوند در عرصه‌های مختلف و... توجه شود. همچنین حیطه‌های سه‌گانه شناختی، عاطفی و توانشی، ویژگی‌ها و نیازهای مختلف متریبیان و همچنین نیازهای جامعه اسلامی در انتخاب و تدوین اهداف مورد توجه قرار گیرند.

منابع

- آذربایجانی، م.، و علی محمدی، ک. (۱۳۸۹). ساخت و اعتباریابی آزمون شادکامی با تکیه بر اسلام. *تربیت اسلامی*، ۵(۱۰)، ۱۴۷-۱۲۱.
- آرگایل، م. (۱۳۸۳). *روان‌شناسی شادی*. ترجمه مسعود گوهری و دیگران. اصفهان: جهاد دانشگاهی دانشگاه اصفهان.
- آزادپور، م. (۱۳۹۰). *امکان‌سنجی چگونگی ورود شادی به‌عنوان تجربه یادگیری در محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی پایه چهارم و پنجم دخترانه شهر تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام‌نور. واحد تهران مرکز.
- آیزنک، م. (۱۳۷۵). *روان‌شناسی شادی*. ترجمه فیروز بخت و بیگی. تهران: بدر.
- ابوالمعالی، خ. (۱۳۹۲). *پژوهش کیفی از نظریه تا عمل*. تهران: علم.
- اکبرزاده، ح.، و حقیقی، ف. (۱۳۸۶). *مدیریت شادی در مدرسه*. تهران: رسل.
- اکبری، م. (۱۳۹۳). *غم و شادی در سیره معصومین علیهم‌السلام*. قم: فتیان.
- پسندیده، ع. (۱۳۹۱). *بررسی و تحلیل شادکامی از منظر قرآن*. فصلنامه مطالعات تفسیری، ۳(۱۰)، ۴۴-۴۵.
- پسندیده، ع. (۱۳۹۲). *الگوی اسلامی شادکامی با رویکرد روان‌شناسی مثبت‌گرا*. قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.
- پسندیده، ع. (۱۳۹۲). *شادکامی از دیدگاه پیامبر اعظم(ص)*. قم: کتاب نشر.
- تاتل بام، ج. (۱۳۷۵). *روان‌شناسی شاد زیستن*. ترجمه زیلا نینوایی. تهران: گلشن.
- جعفری، پ.، و طالبزاده، ف. (۱۳۸۹). *ارائه مدلی برای نشاط و شادی در مدارس ابتدایی شهر تهران*. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، ۴(۱۴)، ۳۲-۹.
- حاجیان، ف. (۱۳۸۵). *بانوی ماه و مدرسه*. تهران: نگاهی دیگر.
- حسینی، م. (۱۳۸۹). *شناسایی مؤلفه‌های مدرسه مطلوب به منظور ارائه راهکارهای مناسب در نظام آموزش و پرورش از دیدگاه مدیران آموزش و پرورش شهر تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد رودهن.
- خدایی، ز. (۱۳۹۰). *خدایا چگونه شاد باشم؟* قم: قلم زنان.
- خسروی، ص.، و قمرانی، ا. (۱۳۸۹). *بررسی عوامل موثر بر شادکامی دانشجویان دانشگاه آزاد واحد فیروزآباد*. مجله رشد، ۶(۱)، ۸-۱۱.

- ربانی، ر.، ربانی، ع.، عابدی، م.، و گنجی، م. (۱۳۸۶). فرهنگ و شادی: رویکردی نظری و تجربی در زندگی روزمره سرپرستان خانوار در شهر اصفهان. *فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۳(۸)، ۴۱-۷۸.
- رضایی، م. (۱۳۸۶). چگونه مدرسه‌ای شاد داشته باشیم. زنجان: نیکان کتاب.
- سالاری‌فر، م.، شجاعی، م.، موسوی اصل، م.، و دولت‌خواه، م. (۱۳۹۰). *بهداشت روانی با نگرش به منابع اسلامی*. تهران: سمت.
- سلیگمن، ام. ای پی. (۱۳۸۹). *شادمانی درونی*. ترجمه مصطفی تبریزی، رامین کریمی و علی نیلوفری. تهران: دانژه.
- شورت، ای. سی. (۱۳۸۷). *روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی*. ترجمه محمود مهرمحمدی. تهران: سمت.
- صابر، ک. (۱۳۸۷). *معیارهای مدارس دوست‌داشتنی از دید دانش‌آموزان دختر متوسطه تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد تهران مرکز.
- صادقی، ع. (۱۳۸۵). *عوامل مؤثر بر ایجاد مدرسه شاد*. تهران: مؤسسه نوآوری‌های آموزش و پرورش. طریقه‌دار، ا. (۱۳۷۹). *شرع و شادی*. قم: مؤسسه فرهنگی حضور.
- عباسی‌نیا، م. (۱۳۹۱). *مدارس شاداب دانش‌آموزان شاد*. قم: انتشارات جامعه القرآن الکریم.
- کار، ای. (۱۳۸۵). *روان‌شناسی مثبت*. ترجمه حسن پاشا شریفی و جعفر نجفی زند. تهران: نشر سخن.
- کارلسون، آر. (۱۳۷۷). *شادمانی پایدار*. ترجمه ارمغان جزایری. تهران: البرز.
- کدیور، پ. (۱۳۷۵). *بررسی رشد وجدان اخلاقی دانش‌آموزان و رابطه آن با جو سازمانی مدرسه*. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ۱۲(۴)، ۷-۴۷.
- کریمی نوری، ر.، و مکرری، ا. (۱۳۸۱). *مطالعه عوامل مؤثر بر احساس شادی و بهزیستی در دانشجویان دانشگاه تهران*. *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۳۲(۱)، ۳-۴۱.
- کمیلی، م. (۱۳۸۶). *شادی، نشاط و جوانی در اسلام*. مشهد: زمزم هدایت.
- متیوس، ای. (۱۳۸۹). *راز شاد ماندن*. ترجمه ندا شاه‌نظر. تهران: عقیل.
- محمدی ری‌شهری، م. (۱۳۹۲). *الگوی شادی از نگاه قرآن و حدیث*. قم: مؤسسه دارالحدیث.
- مردانی نوکنده، م. (۱۳۹۱). *چیستی و ماهیت شادی در قرآن و روایات و راهکارهایی برای شاد زیستن*. *حبل‌المتین*، ۱(۱)، ۳۵-۶۲.

میرزایی، ب. (۱۳۸۹). بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های شادکامی در برنامه درسی هنر دوره راهنمایی / ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرودشت.

میرشاه جعفری، ا.، سیادت، ع.، و بهادران، ن. (۱۳۸۷). بررسی عوامل مؤثر در شادابی مدارس. *اندیشه‌های نوین تربیتی*، ۴(۱-۲)، ۳۱-۴۴.

میرشاه جعفری، ا.، و تقوی‌نسب، ن. (۱۳۸۷). اصول بهداشت روانی از منظر صحیفه سجادیه. *مطالعات اسلام و روان‌شناسی*، ۲(۳)، ۷۵-۹۵.

نصر اصفهانی، ع. (۱۳۸۲). ضرورت نشاط و شادابی در مدارس. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی. دانشگاه اصفهان.

نعمتی، م.، شریفی، ح.پ.، و قاضی، ق. (۱۳۸۷). تأثیر آموزش شادکامی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه شهر ساری در سال تحصیلی ۸۶-۸۵. *تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره*، ۸(۳۰)، ۶۱-۴۵.

وزارت آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). *سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*. تهران: وزارت آموزش و پرورش.

وزارت آموزش و پرورش. (۱۳۹۱). *برنامه درس ملی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: وزارت آموزش و پرورش.

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. (۱۳۹۰). *پیمایش ملی سلامت روان در ایران*. تهران: وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.

Crowther, G. (2008). *Inspection report: Broadgate primary school*, 22-23 April, Ofsted raising improving lives. (10), 74-78, Yorkshire, United Kingdom.

Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a personal for a national index, *American Psychologists*, 55, 34-43.

Lin, J. D., Lin, P., wu, C. L. (2010). Well-being perception of institutional care gives working for people with disabilities: use of subjective happiness scale and satisfaction with life scale analyses. *Research in Developmental Disabilities*, 31(8), 1083-1090.

- Miller, David N., Nickerson, Amanda B., Chafouleas, Sandra M., Osborne, Kristina M. (2008). Authentically happy school psychologists: Applications of positive psychology for enhancing professional satisfaction and fulfillment, *Psychology in the Schools*, 45(8), 679-692.
- Morris, Ian. (2011). *Teaching happiness and well- Being in schools*, New York: Continuum international publishing group.
- Myers, D. G. (1995). *The pursuit of happiness, discovering the pathway of fulfillment, well-being and enduring personal joy*. New York: Avon Books.
- Myers, D. G. (2000). The friends and faith of happy people. *American psychologist*, 55(6) ,48-72.
- Ngubane, Weekend. (2005). An investigation into the implementation of participative management in a rural school in the pietermaritzburg district, *Education Leadership management*, 85 (12), 67-85.
- Talbott, E., and Fleming, J.(2003). The Role of social contexts and special education in the mental health problems of urban Adolescents, *The journal of special education*, 37(2), 111-123.
- Veenhoven, R. (2000).The Four quality of life, *Journal of Happiness Studies*, 1(1), 1-39.
- Walker, D. D. (2010). *Towards a pedagogy of critical happiness: implications for teaching and learning*.New Mexico:New Mexico University press.
- Warnick, B. (2009). Dilemmas of autonomy and happiness, *Theory and research in education*, 7(89), 89-111.
- Wolk. (2008). Joy in school, The positive classroom, *A.S.C.D.* 66(1), 8-15.
- <http://salamat.behdasht.gov.ir/news>